

هادی المضلین*

اثری منسوب به حاج ملاهادی سبزواری

علی اوجبی**

چکیده

هادی المضلین اثری است منسوب به حاج ملاهادی سبزواری. این کتاب مشتمل بر پنج بخش است. مؤلف، مبحث نبوت و امامت به هم آمیخته و بر این باور است که نبی علتِ حدوثِ شریعت، و امام علتِ بقای آن است و در عالم اثبات نمی‌توان این دو مبحث را از هم جدا کرد. بخش پایانی هادی المضلین مختص مباحث طبیعی است. با وجود انتساب این کتاب به حاج ملاهادی سبزواری، با قرینه‌ای چند می‌توان احتمال داد که هادی المضلین محصول اندیشه یکی از شاگردان و یا متکلمان متأثر معاصر اوست. نسخه‌هایی از این کتاب در کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، آیت‌الله مرعشی، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه امیرالمؤمنین (نجف) محفوظ است.

کلید واژه: هادی المضلین، حاج ملاهادی سبزواری، علم کلام، پنج اصل اعتقادی.

** پژوهشگر و مصحح متون فلسفی.

** این اثر را انجمن آثار و مفاخر فرهنگی منتشر خواهد کرد.

درونمایه هادی المصلّین

علم کلام، دانشی است که باورهای بنیادین دینی - یعنی اصول اعتقادی - را اثبات می‌کند و شبهات وارد شده در این زمینه را پاسخ می‌دهد. شیوه اثبات متکلمان برخلاف فلاسفه، بیشتر جدلی است؛ از این رو، کلام را حکمت جدلی نامیده‌اند؛ و در برخی از موضوعات، صرفاً از ادله نقلی - آیات و روایات - بهره می‌برند. البته علم کلام در سیر تکاملی خود در برخی مباحث چون اثبات باری و توحید الهی، به فلسفه نزدیک شد و دانشمندان بزرگی چون خواجه کوشیدند تا حد ممکن، از برهان نیز استفاده کنند. بدین ترتیب، ما در آثار او و برخی از متأخران، شاهد نوعی از کلام فلسفی هستیم، یا به تعبیری، کلامی که صبغه فلسفی دارد. تجرید الاعتقاد خواجه در رأس این گونه آثار است.

با توجه به تعریفی که در آغاز سخن ارائه شد، به خوبی می‌توان دریافت که عمده موضوعات کلامی عبارتند از پنج اصل اعتقادی توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد. از این رو، برخی از آثار کلامی، شامل پنج بخش اساسی مبتنی بر پنج اصل اعتقادی یاد شده‌اند. هادی المصلّین نیز تا حدودی این چنین است. مؤلف خود در مقدمه تصریح دارد که کتاب از پنج بخشی اساسی تشکیل شده:

۱. توحید

۲. عدل

۳. نبوت و امامت

۴. معاد

۵. آنچه به تجربه ثابت شده است.

چنانکه ملاحظه می‌شود، او برخلاف روش متداول، مبحث امامت و نبوت را در هم می‌آمیزد، زیرا بر این باور است که همان گونه که در خارج، امامت دنباله نبوت و امام پیرو نبی است و به دیگر سخن: نبی، علّت حدوث شریعت و امام علّت بقای آن است، در عالم اثبات نیز نمی‌توان این دو بحث را از هم جدا کرد.

او خود در این باره می‌گوید: «همچنانکه مجموع امور نبی و ولی در معیت و حضور یکدیگر کامل می‌شود، در تحریر مطالب نبوت و ولایت نیز انفکاک مقدور نیست، بدون امتزاج مطلقاً ثابت نخواهد شد.»^۱

بخش پایانی بر خلاف تمامی آثار کلامی، اختصاص به مباحث طبیعی دارد که به

تجربه به اثبات رسیده‌اند. مباحثی چون: چگونگی به وجود آمدن فصول چهارگانه، باران، برف، تغییرات جوئی، رعد و برق، و آب و هوا.

در الذریعة درباره این اثر و موضوع آن چنین آمده است:

أثبت فيه أصول الدين بلسان العرفان والإشراق وفي مسألة المعاد الروحاني أو الجسماني اتخذ النزاع لفظياً وحاول الجمع بين رأبي الظاهريين والفلاسفة؛ و السبزواری فی کتابه هذا و سائر کتبه مثل سائر الفلاسفة الإشراقیین لایبالی بالألحان فی العریبة.

رایت نسخه منه فرغ کاتبه من النسخة الثامنة لمؤلفه فی ۱۲۹۱ و علیه تقریظ تاریخه ۱۲۹۴ منها قوله «جميع الكتب يدرك من قرائتها ملال أو فتور أو سامة سوى هذا الكتاب فإن فيه بدائع لا يعمل إلى قيام^۲.

مؤلف هادی المضلین

درباره مؤلف هادی المضلین حکم قطعی نمی‌توان داد و دو احتمال وجود دارد:

۱. در برخی از منابع کتابشناسی مانند الذریعة^۳ و فهرست نسخه‌های خطی فارسی، این اثر به عنوان یکی از نوشته‌های حاج ملاهادی سبزواری معرفی شده است.^۴ از سوی دیگر، نثر، شیوه نگارش و استدلال حاجی در آثاری چون اسرار الحکم و هدایة الطالبین با هادی المضلین شباهتهایی دارد.

۲. اما در مقابل در هیچ یک از فهرستهایی که از آثار وی ارائه شده، نامی از هادی المضلین نیست. مضافاً بر اینکه در مباحث پایانی کتاب، نظریه حرکت جوهری را رد می‌کند،^۵ در حالی که او به عنوان یکی از پیروان و شارحان حکمت متعالیه به شمار می‌آید و نظریه حرکت جوهری از مهمترین آموزه‌های فلسفی ملاصدرا و از مبانی حکمت متعالیه است. بنابراین احتمال، باید گفت هادی المضلین اثر حاج ملاهادی سبزواری نیست، بلکه محصول اندیشه یکی از شاگردان و یا متکلمان متأثر معاصر اوست.

ذکر این نکته خالی از فایده نخواهد بود که آن گونه که مصنف در اواسط اثر حاضر تصریح کرده است،^۶ تألیف آن در سال ۱۲۹۰ ق ادامه داشته، در حالی که در پایان برخی از نسخه‌ها سال ۱۲۸۹ ق به عنوان زمان پایان کتابت آن درج شده است.

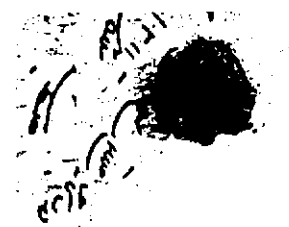
معرفی نسخه‌های خطی هادی المصلین

با مراجعه به فهرس نسخ خطی، پنج نسخه از این اثر را شناسایی کردیم:

۱. نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۲۹۰ (حکمت) که در سال ۱۲۸۹ ق به خط نستعلیق شکسته، به دست کاتبی ناشناس کتابت شده، شامل ۱۹۵ برگ، با صفحات ۱۶ سطری.^۷
۲. نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۲۵۳۷ که در سال ۱۲۸۹ ق به خط شکسته نستعلیق آشتیانی کتابت شده، شامل ۱۵۴ برگ، با صفحات ۱۶ سطری.^۸
۳. نسخه کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی به شماره ۱۷۴۷ که در سال ۱۲۹۱ ق به خط نسخ کتابت شده، شامل ۱۳۶ برگ، با صفحات ۱۷ سطری.^۹
۴. نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۰۷۱۵ که در سال ۱۲۹۰ ق به خط نستعلیق کتابت شده است.^{۱۰}
۵. نسخه کتابخانه امیرالمؤمنین نجف به شماره ۱۵۱۰ که در سال ۱۲۹۱ ق به خط نستعلیق زیبا کتابت شده است.^{۱۱}

پی‌نوشت‌ها

۱. اثر حاضر، ص ۵۱.
۲. الذریعة، ج ۲۵، ص ۱۵۳.
۳. همانجا.
۴. رک: فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲/۱، ص ۱۰۰۶؛ فهرست الفبایی نسخ خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ص ۶۰۷ و فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی، ج ۵، ص ۱۳۱.
۵. رک: اثر حاضر، ص ۳۱۱.
۶. اثر حاضر، ص ۱۶۹.
۷. رک: فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ج ۱، صص ۲۵۳-۲۵۴.
۸. رک: فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۹، ص ۱۳۳۳.
۹. رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی، ج ۵، ص ۱۳۱.
۱۰. رک: فهرست الفبایی نسخه‌های خطی کتابخانه آستان قدس رضوی، ص ۶۰۷.
۱۱. رک: فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ۲/۱، ص ۱۰۰۶.

کتابخانه عمومی آیت الله العظمی
مر عشی نجفی - قم
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذی هدانا لهذا الذی کنا نولی و لا یکن لک شریک فی الملکة و لیکن کریماً
والذکر کیف تجزئ العسوة والسلام علیها ما تم التوفیق رفیع الولاية و سول
کریم ذی جود علی ذی العرش مکن سلطان امین و سلطان المرسلین الائمة العالمین
انتم هم عیالکون فی سبیل الله و لا تعافون لریح لا یم ذلک فضل الله یرزق من
یشاء و الله واسع عظیم اما بعد ان الله کرم و کرمک را در دایره شما از
وستا مدن را از تاریخ بود انما حیثما استعملوا ردوا علیکم فیکفروا و یحالفون
الیوم ایسان سرورند شایخ غلطه در این تاریخ و بر طول املا به استناد اخبار
روایتی جلیل و صحیح جان برینک که تا هذه التاریخ ایتم ما کان فی کتاب
از انکه شایخ تا از عرف تا مشایخ ان ملک طرف ندای رحمت و ناره کماله حقیقی
درمان که کلمات شریفه و محسن حقیقتی ملاحج املاک صیغیه که در حج و زیارت است
اغص که سوزان و در مسایح که در پیش منادی شکر کلم و مکرر کلمات بیعت بدان کاد
بیش تا در کتب کمال کرمه و با شد و ندانند که ما بر حیات خود و امان

و یصنعها الفانی آیت الله العظمی الخليلي قمی

در آستانه تحقیق / هادی المضلی

تصویر صفحه اول نسخه کتابخانه عمومی آیت الله العظمی مر عشی نجفی - قم

التصنيف

مكتبة مركزى طهران

۱۳۲۸

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى تم بحسنه دلاله وادامه كمن لم يكن له شريك فى الملك ولم يكن
 له ولي من الدن ولا دونه كمنسب اذ الضلوة وبتسلم على محمد خاتم النبوة
 وفتح الالهيه رسالتك كريم ذرورة عنده انفس من كمن مطوع ثم اين
 وبع الله الصالحين اللهم اطهر من الله نبىم كما هو دون في بسند الله
 ولا يخافون لوجه الامم ذلك نصيب الله بربيه عز وجاه وولاه ولاح عليه
 بعد ما بر فض عرفت ولا در حقه جامه از نواشتن و شارت اين
 اس فارغ من صحاح شبا امر بر او ده با ابناء زمان و جات در ادين
 الحسنة انان من نواختن حطه و ايش بلا بر اهل الله
 احب روى نصرت على صحاح جان من كرسى هنده ما هو الله
 التى اتم لها كعرفت قبل از انكه نادر فاد اعرفت فانصرت والى
 فانصرت و ان كرسى در ملكه كالتى بيز و ملك من نواختن و شخص خفيه بيز
 اعراك من نواختن و ان كرسى و ان كرسى و ان كرسى و ان كرسى

تصوير صفحه اول نسخه كتابخانه مركزى دانشگاه تهران

دوره جديد سال سوم، شماره دوم تابستان ۱۳۸۴ (پيايى ۲۹)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله الذي لم يتخذ صاحبة ولا ولدا ولم يكن له شريك في الملك
 ولم يكن له ولي من الدن والذل وكبره كتكبير اداء الصلوة والسلام على محمد
 خاتم النبوة وفتح الولاية رسول كرم ذي قوة عند ذي العرش
 مكين مطاع ثم امين وعلى آله المصومين الاثمة الطاهرين الذين هم
 بجاهدون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم ذلك فضل الله
 يؤتيه من يشاء والله واسع عليم اما بعد يا مرفوع حضرت
 در بايقه جامع از معاشرت و مشورت اين دو آن فارغ بود صاحب
 جسامتي امر بر او ده با اسما و زمان و مجالست در او من البيت
 ايشان مغيثند نتايج خلطه و اميرش را بزور طهارت اهل مزار
 احباب رد حالي بصورت حلي در صماخ جان ميرودند و ما هذه
 البماثل التي اتهم لها فاكفون قبل ان ياتيها منكم فاذا فرغت
 فانصب و الى ريك فارغ نه امر جديد در داده كاليدني

تصوير صفحه اول نسخه كتابخانه آستان قدس رضوي

در آستانه تحقيق / هادي المصليين

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی